

АНА АХМАТОВА В ПРЕВОДИТЕ НА ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

Дора Колева

Стиховете на Ана Ахматова проникват у нас в началото на 20-те години, когато в София последователно се получават нейните стихосбирки: „Вечер“ (1912), „Чётки“ (1914), „Белая стая“ (1917), „Подорожник“ (1921) и „Anno Domini“ (1922). През април 1922 г. Константин Константинов отпечатва във „Вестник на жената“ възторжен отзив за талантливата руска поетеса и я представя с пет преводни стихотворения. Творец с безспорна ерудиция, с богати сетива в подхода към творческите явления, К. Константинов вижда в поезията на Ахматова „освобождението на творческата душа от безнадеждния и безжизнен свят на смъртните носталгии, на неясните копнежи, на словесното разточителство, на отвлечените рационалистични постижения в стиха — дете властвуваше неоспоримо символизъм“¹. За него тя е израз на „възвръщането към живия живот, към простото непосредствено чувство на сърцето — изляно в слова, които носят своята първобитна свежест.“²

Тази оценка е важна за нас не само като проникновено навлизане в лирическия свят на голямата поетеса, като явна и правдива характеристика на нейното художествено виждане. Тя е показателна за естетическата програма на българските творци в началото на 20-те години, когато се извършва оня процес на „оварваряване“, на приземяване на стиха, на изпълването му със свежи, земни сокове. Интересът към Ахматова съвпада с преодоляването на символистичната естетика и с утвърждаването на ново реалистично светоусещане. „За мен и за онези, с които дружах, поезията на Ахматова беше същинско откровение“ — споделя в личен разговор голямата наша поетеса Елисавета Багряна.³ Преводът на други пет стихотворения, отпечатани пак във „Вестник на жената“, е нейно дело. „Аз притеждавах стихосбирките на Ахматова — продължава Багряна. — В тях откривах потвърждение на собствените си мисли, чувства, преживявания. Те ми помогнаха да разбера себе си, да осъзная колко трудна борба ми предстои, за да наложа новото виждане за женската съдба.“

През това време младата Елизабета Белчева е заявила своето присъствие на творец с ярко жизнено светоусещане, с подчертано сетивно художествено възприятие. С изградена поетическа култура, с усет за художествено значимото, тя разбира, че в лицето на Ана Ахматова е срещнала самобитен творец, който владее богатите изразителни възможности на словото и умее да извлича естетическите ценности от обикновения живот, от обкръжаващия ни материален свят. На българската поетеса естетически ѝ е близък реализмът на Ахматова, дарбата ѝ да съчетава битовото и всекидневното с душевното състояние, да разкрива чувствата чрез вънро намерения жест, реплика, интонация. Допада ѝ музиката на нейните стихове — различна от самоцелната песенност на символистите, тя се получава от по-сложното взаимодействие между звуковете и смисъла.

¹ К. Константинов — Вестник на жената, бр. 51, 1.IX.1922.

² Пак там.

³ Проведен през септември, 1977 г. Оттогава са и цитираните по-нататък признания на Багряна.

Ето как Елисавета Багряна сама характеризира стила на Ахматова: „Простота и яснота на изрази, използване на ритмични и езикови елементи от народното творчество, в композицията — свързване на душевното състояние с природна картина, явление или с някакъв детайл от околната обстановка; вместо търсене на усложнени ефекти — даване на психологически верни, естествено бликнали образи и асоциации.“

Уловила онова, което е характерно за творческия маниер на руската поетеса, вживяла се в спецификата на нейната образна система, в красотата и пластиката на нейния стегнат, класически стих, Багряна с истинска творческа отговорност се заема да представи на българския читател поетическата индивидуалност на Ана Ахматова. След петте стихотворения във „Вестник на жената“ следват други девет стихотворения на страниците на сп. „Златорог“. В началото на 1924 г. — спомня си Багряна, Владимир Василев поръча на Йордан Стратиев статия за Ахматова, а аз трябваше да превода цикъл стихотворения от „Anno Domini“.

Няколко десетилетия по-късно, когато в издателство „Народна култура“ се подготвя антологичен сборник от творби на Ана Ахматова, Багряна превежда още седем стихотворения и две части от прочутите „Ленинградски елегии“. С тези свои преводи тя участва в приобщаването на българския читател към духовното богатство на Ана Ахматова, като се стреми да създаде творби, близки до оригиналните, до техния национален колорит, смисъл и звучене. Достатъчно е да се спрем само на няколко нейни превода, за да видим колко органично и естествено мислите на Ахматова, нейното светоусещане и художествено виждане намират пълноценен израз в словесно-образната тъкан на нашия език.

На преводаческата работа Багряна гледа като на трудно и отговорно изкуство. „Аз винаги превеждам с голяма мъка — признава тя. Стремя се на моя език творбата да има такава въздействена сила, каквато и оригиналът. Знам колко важно е това. Случвало се е да чета свои стихове в превод и да не мога да ги позная.“

Багряна свободно ползува руски език, което много ѝ помага да навлезе в поетиката на Ахматова, да осъзнае употребата на думи и образи, които имат дълбок смисъл и извикват богати, многоплатови асоциации. Тя възприема стиховете в тяхната художествена цялост и се стреми да постигне в превода техния вътрешен живот. Съзнанието за неповторимата самобитност на Ахматова ѝ налага основното изискване към своите преводи — близост до художествената действителност на оригинала. Верността на оригинала за нея не означава буквално съответствие на отделни думи или изрази, а на творчеството на Ахматова като цяло, на нейната стилистична специфика, обусловена от особеното ѝ поетично виждане. С творческата си интуиция тя прозира онова, което Белински сочи като необходимо изискване за истински пълноценния превод: „Близостта до оригинала се състои в предаване не на буквите, а на духа на създаденото. Необходимо е вътрешният живот на превода да съответствува на вътрешния живот на оригинала.“⁴ На художествения принцип — да намери не толкова словесно, колкото естетическо съответствие, се подчиняват някои промени, които Багряна допуска в лексиката, в образите, във формата на оригиналната творба. В стихотворението „Сказал, что у меня соперник нет“ изповедните признания, направени пред обичаната жена, се предават чрез нейния разказ. Багряна заменя приказната форма с личния глас на лирически герой и постига художествената убедителност и въздействената сила на оригинала. Образът на обичания човек, същността и силата на неговите чувства се разкриват в характерния за Ахматова поетичен план, при максимална емоционална близост до нейното поетично виждане. Преводачката запазва сравненията, така характерни за поетиката на Ахматова, която използва „не отъждествяването на поетическите образи, а тяхното съпоставяне.“⁵

Сказал, что у меня соперник нет.
Я для него не женщина земная,
А солнце зимнего утешный свет
И песня дикая родного края.

Съперници? — Не, нямаш ни една.
За мен не си жена ти на земята,
а зима — слънчевата светлина,
и песента на родината свята.

⁴ Русские писатели о языке. М., 1955, с. 192.

⁵ В. М. Жирмунский. Творчество Анны Ахматовой. Л., 1973, с. 87.

Когда умру, не станет он грустить,
Не крикнет обезумевши:
„Воскреси!...
Но вдруг поймет, что невозможно жить
Без солнца телу и душе
Без песни.
... А что теперь?

Ако умреш, аз няма в горък плам
— о, възкреси! — да викна обезвесен,
но невъзможен, ще престане сам
Животът ми — без слънце и без песен.

В съгласие с често срещаните повторения у Ахматова, които изпълняват функцията на емоционално-логическо подсилване на изказаната мисъл, ето как Багряна превежда следните два стиха от стихотворението „Муза“ („Муза сестра заглянула в лице“):

Должен на этой земле испытать
каждый любовную пытку.

А трябва всеки, о всеки⁶ в този свят
мъка — любов да узнае.

За способността на Елисавета Багряна да прониква в светоусещането на лирическата героиня на Ахматова, в нейното дълбоко драматично възприемане на живота, свидетелствува преводът на стихотворението „За озером луна остановилась“. Преводачката запазва ритъма и размера на стиха, точното редуване на мъжки и женски рими и възпроизвежда идентичното интонационно звучене. Цялата творба е проникната от онова тревожно-тайнствено настроение, което косвено, но изразително и силно внушава душевното изживяване:

За озером луна остановилась
И кажется отворенным окном
В притихший, ярко освещенный дом
Где что-то нехорошее случилось
Хозяина ли мертвым привезли
Хозяйка ли с любовником сбежала
Иль маленькая девочка пропала
И башмачок у заволы нашли. . .
С земли не видно. Страшную беду
Почувствовав, мы сразу замолчали
Зауспокойно филины кричали
И душный ветер буйствовал в саду.

Зад езерото месецът изгрял
прилича на разкрит прозорец, горе
в дом осветен, притихнал и затворен,
във който някой случай лош е спрял.
Дали умрял стопанинът суров,
с любовник ли избягала жена му
или девойката я нигде няма,
а на брега намерили пантоф.
Не вижда се. Но страшната беда
сърцата ни, замлъкнали дочуха.
Зауспокойно бухалът забуха
и душен вятър в парка зариди.

Първия стих от втората строфа Багряна превежда: „Дали умрял стопанинът суров.“ По повод на епитета „суров“ тя признава: „Аз почувствувах тревожното неспокойствие в атмосферата на стихотворението и внесох това определение не само за да го римувам с „пантоф“, но и да засиля драматизма.“ На същата цел е подчинен и епитетът „затворен“ в третия стих на първата строфа, който също е римувана дума. Ролята на римуваната дума не се изчерпва с музикалното звучене, тя се свързва и със смисловата изразителност на стиха, със съдържанието на цялата строфа.

Прибавянето на нови думи и образи Багряна съобразява с основната тоналност и художествената експресивност на оригиналната творба. Колко важно е това, се вижда от превода, който Иван Николов прави на същото стихотворение.⁷ Двата стиха от първата строфа:

В притихший, ярко освещенный дом
Где что-то нехорошее случилось

той превежда:

В притихнал дом, където нещо зло
е станало и хората вълнува.

⁶ Курсивът мой — Д. К.

⁷ А. Ахматова. Избрана лирика. С., 1974.

А ето как звучат стиховете:

Иль маленькая девочка пропала
И башмачок у заводи нашли.

Или намерен е от дъщерята
един единствен изтърван пантоф.

Допълнителните логически уточнявания в превода на Николов са чужди на стила на Ахматова, която няма вкус към прякото деклариране, а търси онова поетическо внушение, което се създава от изобразителните линии, от приглушените тонове.

Принципът на Елисавета Багряна — да предаде духа, настроението на оригиналната творба, е определил художественото решение в превода на стихотворението: „Ето встреча никем не воспета.“ Първата строфа тя превежда по следния начин:

Это встреча никем не воспета
И без песнь печаль улеглась.
Наступило прохладное лето,
Словно новая жизнь началась.

Тази среща умря невъзпята.
и без песен скръбта се смири.
И настъпи горещото лято,
сякаш нов живот двери разкри.

На въпроса, защо в нейния текст „прохладное лето“ е „горещото лято“, авторката дава следното обяснение: „Аз намирах противоречие между „прохладное лето“ и смисъла на следващата строфа, където е казано: „Сводом каменным кажется небо, уязвленное желтым огнем.“ И освен това основното чувство в стихотворението е любовно, а в съзнанието на българския читател „горещото лято“ се асоциира с любов, със страст.“ Промяната е съобразена с новата среда, в която ще действуват преводът.

Стиховете в последната строфа:

Ты, росой окрапляющий травы,
Вестью душу мою оживи.

имат следния превод:

Ти, поящият с влага тревите,
дай ми вест, съживи ме със зов.

Двете повелителни форми във втория стих, както и думата „зов“ са характерни за по-динамичния, по-устремен темперамент на нашата поезия. „Колкото и да иска да бъде верен на оригиналния текст, преводачът влага в превода нещо и от себе си“, споделя тя. Със своя художествен опит Багряна потвърждава думите на изтъкнатия съветски преводач и теоретик на превода Г. Гичивиладзе: „В преводното произведение се проявяват и особеностите на творческата индивидуалност на преводача и толкова по-отчетливо, колкото по-талантлив е той.“⁸

Своята главна задача като преводачка на Ахматова Багряна вижда в открояването на характера и душевността на лирическата героиня. Българският вариант на стихотворението „Сослужу тебе верную службу“ удивлява не само с почти безукорното по точност ритмико-интонационно движение на стиха, но и с очарователния женски образ, налагащ се със своята тиха смиреност, високо благородство и голяма нравствена чистота.

Сослужу тебе верную службу,
Ты не бойся, что горько службой!
Я за нашу веселую дружбу
Всех святителей нынче молю.
За тебя отдала первородство

Ще ти служа аз предана служба,
ти не бой се, че любя с тъга —
да е весела нашата дружба —
моля всички светии сега.
Първородство за тебе отдалох

⁸ Г. Гичивиладзе. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. М., 1972, с. 91.

И взамен ничего не прошу,
Оттого и лохмотья сиротства
Я как брачные ризы ношу.

и отплата неща за това,
и в сирашките дрипи с наслада
като в брачни одежди вървя.

За да се видят достойнствата на Багряниния превод, ще цитираме и превода на Иван Николов.

Аз ти служа най-вярната служба —
няма в моята обич тъга.
И за нашата весела дружба
вси светители моля сега.

Преотстъпих ти в дар първородство,
но в душата ми жал не расте:
нека в дрипи е мойто сиротство
брачна риза ми станала те.

Вторият стих в първата строфа „Ты не бойся что горько люблю“ у Николов има друго значение — „Няма в моята обич тъга“. Явно е, че преводачът не се е сродил със стилистиката на Ахматова, със своеобразното за нейния творчески маниер съчетаване на разностранни, взаимно изключващи се понятия. В случая съчетанието „Горько люблю“ се обуславя от същността и дълбочината на характера на лирическата героиня, от сложността и драматизма на човешките отношения. Противоречивите и сложни изживявания намират израз и в оксюморона в последната строфа:

Оттого и лохмотья сиротства
Я как брачные ризы ношу.

Първите два стиха от втората строфа:

За тебя отдала первородство
и взамен ничего не хочу

в превода на Николов получават друг смисъл:

Преотстъпих ти в дар първородство,
но в душата ми жал не расте.

Ако в оригинала и в превода на Багряна любовното чувство се възприема като всеобхващащо и вътрешно необходимо, във варианта на Николов то е значително обеднено.

Като забележителен пример за вярното проникване на Елисавета Багряна в лиричния свят на Ахматова може да се посочи преводът на стихотворението: „Я пришла сюда бездельница.“ Преводачката долавя съзвучието между външен и вътрешен свят, така характерно за самобитната поезика на Ана Ахматова, осъзнава функцията на детайлите, които не са само средство за описание. Пределно зрими и точни, нещата от материалния свят носят отблясъка на чувствата, на преживяванията. Чрез художествената изразителност на пейзажните шрихи се внушава представата за съсредоточената, мечтателно-поетична душевност на лирическата героиня. Първата строфа на преводния текст носи същата светла и кротка тъга, каквато намираме в оригинала.

Я пришла сюда, бездельница,
все равно мне где скучать
На пригорке дремлет мельница
Годы можно здесь молчать.

Аз дойдох и тук безделница —
няма скуката ми лек.
Край задрямалата мелница
бих мълчала аз цял век.

Без да пренебрегва нито една съществена подробност, преводачката пресъздава съдържанието интонация, богатия подтекст на творбата. Известна загуба се наблюдава само в последната строфа, където стихът „Влажно пахнут тополя“ не е намерил съответния еквивалент, а той е важен в общия дух на повишена впечатлителност и възприемчивост.

Багряна успява да предаде онези звукови построения у Ахматова, които, без да се набиват в очите, създават особената музикалност на нейните стихове. В превода на втората строфа тя поставя руското название „повилика“, за да запази плавните модуляции на п—л, търси подходящи думи за тяхното преливане в л—к, в р—л, което така майсторски е постигнато в оригинала. Чрез звуковите съчетания се пресъздава пластиката на стиха, засилва се основното настроение:

Глад засохшей повиликою
Мягко плавает пчела;
У пруда русалку кликаю,
А русалка умерла.

Повиликата изсъхнала —
кротко там пчела се спря.
И русалката издъхнала —
моят зов нечут замря.

С неповторимото лично присъствие на лирическата героиня на Ахматова е наситен и преводният текст на стихотворението „В последний раз мы встретились с тобой“. И тук жизненият фон е представен не като цялостна картина, а с отделни импресионистични штрихи, които се асоциират с преживяването. Силата на асоциациите, ролята на ритъма — всичко това се подчинява на задачата да се създаде усещане за запазения в спомените миг на последната среща. Багряна отдава значение на стиховете „В последний раз мы встретились тогда“ и „И в этот час мне отдана последняя из всех безумных песен“. Точно са преведени двата начални стиха от втората строфа:

Он говорил о лете и о том,
что быть поэтом женщине — нелепость.

За лятото поде той разговор
и че жена поет било нелепост.

Единствената реплика на партньора е достатъчно изразителна, за да се загатне неговият характер и в същото време да се създаде впечатление за драматичното състояние на лирическата героиня. Уловен е нейният вътрешен свят, емоционалното ѝ богатство, високото ѝ чувство за човешко достойнство. С тези свои страни преводът на Багряна е пълноценен аналог на оригиналната творба.

Изложените наблюдения, независимо че се основават на няколко примера, убедително показват, че стиховете на Ана Ахматова в превод на Елисавета Багряна се възприемат като хармонично и стилистично поетическо цяло. Те докосват българския читател до онази съдържана болка и горда възискателност у лирическата героиня на Ахматова, до всичко онова, което съставлява неповторимото обаяние на нейния духовен свят.

„БОЖЕСТВЕНА КОМЕДИЯ“ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Джанернесто Дал'Альо

Всеки разговор върху превод на произведение като „Божествена комедия“ ще изглежда ограничен и частичен, защото може да бъде обоснован само върху няколко определени сравнения, избрани между многото възможни. Затова този, който желае да напише няколко думи върху превеждането на подобно произведение на друг език, и то днес, когато историческият и културният контекст са толкова различни от съществуващите в Италия през XIV в., трябва да подходи много внимателно.